

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРІОГРАФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

УДК 930.2(477) «1917/1921»

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-40-131-138>**Анастасія Грідіна**Донецький національний університет імені Василя Стуса
аспірантка (Україна)e-mail: a.hridina@donnu.edu.uaORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5718-9885>**Надія Темірова**Донецький національний університет імені Василя Стуса
доктор історичних наук, професорe-mail: temirova600@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1918-2054>**Проблема розбудови збройних сил
у мемуарах сучасників української революції 1917–1921 рр.**

Анотація. Метою статті є здійснення аналізу мемуарів сучасників і безпосередніх учасників революційних подій 1917 – 1921 років. Увагу сфокусовано на процесі формування українських збройних сил – опори Української Центральної Ради. За основу взято спогади активних учасників національного українського руху – В. Винниченка, М. Грушевського, Д. Дорошенка. Для об'єктивнішого висвітлення теми дослідження було проаналізовано спомини учасників революційного руху інших ідеологічних спрямувань – білого руху І. Мазепи, А. Денікіна, більшовицького табору – Є. Бош, В. Атонова-Овсієнко. Мемуарні твори представлено як книжкові публікації, тематичні збірники, власні авторські життєписи, журнальні та газетні публікації. **Методологічну основу дослідження** склали загальнонаукові методи, серед яких порівняння та аналіз. Окрім того, під час роботи над публікацією використовувались історично-порівняльний, ретроспективний методи, а також синхронний. Завдяки цій методологічній базі змогли проаналізувати джерела дослідження та зробити висновки стосовно проблеми, що піднімається в даній статті. **Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що здійснена аналітична робота над мемуарною літературою в контексті висвітлення в ній питання про формування українських збройних сил, які були основною опорою Центральної Ради в перший період революції. **Висновки.** Спогади свідчать, що з перших днів революційних змагань військовослужбовці-українці почали стихійно створювати комітети, громади, клуби. Такий активний рух сприяв появі тенденції до утворення українських військових частин, які можуть, в свою чергу, скласти основу єдиного Українського фронту. Однак в той же самий час лідери революційного руху не мали уявлення, як створювати власні збройні сили, як формувати армію. У Центральної Ради не було чітко визначеної позиції стосовно ставлення до військових сил, тому що її члени побоювалися зіпсувати відносини з Тимчасовим урядом. Через це питання між членами першого українського уряду, зокрема між М. Грушевським і М. Міхновським, було чимало суперечок, що прослідковується в споминах цих діячів. Також урядовці з недовірою ставилися до військового командування, зокрема до П. Скоропадського, який у своїх мемуарах приділяє багато уваги опису процесу створення українського корпусу в російській армії. Загалом, автори мемуарної літератури революційної доби, підкреслюють, що державній владі так і не вдалося організувати справжню військову силу, яка могла б чинити ворогу опір. Це прослідковується в оцінках збройних формувань України, як слабких, неорганізованих та хаотичних. Більшість мемуаристів вважала винною в такій ситуації Центральну Раду, адже та не скоординувала в правильному руслі свої дії та почала конфліктувати з російським урядом відкрито. Більшовики в своїх споминах описують процес формування загонів червоної гвардії в східних і південних територіях України – зокрема, в селищах та містах.

Ключові слова: спогади, Українська революція, збройні сили, Українська Центральна Рада, Український військовий з'їзд.

Постановка проблеми. Фахівці сучасної історичної науки все більше приділяють увагу вивченню подій і процесів, досліджуючи долю конкретних постатей, які були безпосередніми їх свідками, учасниками або тими, хто докладав зусиль до історичних перетворень. Завдяки цьому створилася нова дослідницька хвиля – вивчення джерельного потенціалу мемуарної літератури

.....
щодо питань з історії України. Зазначимо, що тривалий час спогади були недоступними для істориків та залучення в їх науковий обіг. Лише останніми роками вони почали публікуватися в Інтернеті у вигляді відсканованих текстів спогадів, щоденників. Тому вивчення мемуарної спадщини учасників та свідків Української революції 1917-1921 рр. становить особливий інтерес та є досить актуальним та своєчасним.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Відображення процесу формування збройних сил в революційний період 1917 – 1921 рр., частково стали об'єктом уваги сучасних дослідників. Варто відзначити праці В. Мельниченка, який проаналізував формування збройних сил у мемуарах державних і військових діячів 1917 – 1921 рр. на Черкащині [Мельниченко, 2017: 29-36]. Н. Панас дослідила збройні сили періоду Центральної Ради у військово-теоретичній спадщині генерала Олександра Греківа [Панас, 2017: 99-102]. П. Ткачук здійснив аналіз еволюції поглядів М. Грушевського щодо процесу військового будівництва УНР [Ткачук, 2007: 89-93]. Проте наразі в українській історіографії відсутнє систематизоване комплексне дослідження мемуарної спадщини щодо формування збройних сил під час визвольних змагань 1917 – 1921 рр. З огляду на це мета статті полягає в аналізі поглядів сучасників Української революції 1917 – 1921 рр. на проблему розбудови збройних українських сил, відображених у мемуарній літературі їхнього авторства.

Формуючи джерельну базу дослідження, опрацьовано шістнадцять мемуарних творів. Базуючись на прийнятій класифікації, зауважимо, що більшість з відібраної мемуарної літератури складають спогади учасників та свідків Української революції 1917 р. За жанрами це спомини про окремі події, які також називаються мемуарами-історіями, і спогади-автобіографії. За формою ці тексти – спогади, написані авторами.

Теоретико-методологічними засадами роботи стало декілька наукових підходів, серед яких системний, комплексний та культурологічний. Вони дали можливість проаналізувати зміст інформації щодо формування збройних сил у період революційних подій 1917 – 1921 рр., зафіксованих у свідченнях очевидців, на основі чого дослідити не тільки те, що написано в мемуарах, але і як, і ким.

Мета статті. Метою статті є здійснення аналізу мемуарів сучасників і безпосередніх учасників революційних подій 1917 – 1921 років. Увагу сфокусовано на процесі формування українських збройних сил – опори Української Центральної Ради.

Виклад основного матеріалу. Найпоширеніший привід для критики Центральної Ради – твердження про нерозуміння її провідними лідерами місця та ролі збройних сил в революційному русі та державотворенні. Феноменом Української революції є сильний вибух почуття національної гідності та свідомості. Не маючи підтримки серед населення Центральної Рада не мала б ніяких шансів на успіх. Основною підтримуючою силою були селяни, які склали становий хребет нації українців, а активну частину масової опори першого українського уряду складала українська армія [Смолій, 2011: 63]. Проте слід зазначити, що чіткого уявлення про ставлення до армії, про те, як в перспективі її формувати, у членів Центральної Ради не існувало. Лідери українського уряду постійно сперечалися між собою з цього питання. Більш-менш сформована позиція стосовно організації національних збройних сил була у М. Міхновського та його прибічників. Він вимагав негайно розпочати процес створення армії.

1 березня 1917 р. Петроградська рада робітничих депутатів видала наказ про формування в складах рот, батальйонів та полків солдатських комітетів, яким надавали багато широких повноважень з питань контролю командним складом. Генерал А. Денікін у своїх спогадах засвідчив, що вже в перші дні революції: «Ставка випустила з своїх рук керівництво армією» [Денікін, 1924: 139]. Таким чином почався стихійний рух серед українських військовослужбовців – вони створювали українські комітети, громади, клуби, українські військові частини [Денікін, 1924: 214]. Ця ситуація сприяла виникненню думки про те, що вже настав час формувати єдиний Український фронт. З цією метою Д. Дорошенко відправився до Ставки, яка, як він відзначив у спогадах, була частиною «великого військового організму, що ще кілька місяців тому задавався таким сильним і могучим» [Дорошенко, 1969: 215]. Тільки Ставка почала перетворюватися в політичну організацію, і переставала бути схожою на військовий осередок. Д. Дорошенко прагнув іншої мети – виділити українських солдатів та офіцерів від інших частин на різних фронтах та відправити їх в Україну: «натомість, щоб з Української території й існуючих на ній фронтах були забрані солдати неукраїнського походження...» [Дорошенко, 1969: 214].

На 9-й день березня 1917 р. під час зборів солдатів та офіцерів Київського гарнізону утворилася Установча українська військова рада, яка мала відкрити український військовий клуб імені П. Полуботка. Він мав об'єднати та згуртувати вояків російської армії, що мали українське походження, під гаслами федералізації та автономії України [Грушевський, 1912: 161]. Військовий клуб імені П. Полуботка був настільки потужним, що міг конкурувати з Центральною Радою, про яку мало хто знав на території України в той час. В. Кедровський

описує його так: «Цей клуб утворився тут з перших днів революції. Він був ініціатором організації першого українського полку Богдана Хмельницького [...] Не поділяючи обережної тактики Центральної Ради та Генерального Комітету, він, звичайно, стояв у гострій опозиції до них» [Кедровський, 1967: 254].

Розпочатий рух за українізацію військових угруповань викликав досить вороже ставлення Тимчасового уряду, однак Центральна Рада так і не висловлювала одностайно прийнятого рішення з цього питання. Дехто з її членів вважав, що українізація війська відповідає засадам демократизації, але були й ті, хто боявся зіпсувати відносини з Тимчасовим урядом. М. Грушевський в спогадах зазначає, що ідея про створення клубу ім. П. Полуботка належала М. Міхновському: «...ліве крило новоствореної Центральної Ради непокоїла доволі рухлива, а головно, криклива організаційна робота, кажучи по-теперішньому – фашистського напрямку, яка пробувала базуватись на вояцтві, властиво на офіцерстві. Провідником, як властиво ініціатором і одинокою поки пружиною сього руху був Микола Ів. Міхновський» [Грушевський, 1989: 109]. Цей фрагмент наводить на думку, що ставлення М. Грушевського до М. Міхновського було досить апатичним. Відчувається, ніби голова Центральної Ради побоювався, що М. Міхновський може здійснити військовий переворот, на що вказує такий уривок зі споминів М. Грушевського: «Ці побоювання змусили наших товаришів з Центральної Ради пильно слідити за його діяльністю і старатись протиставляти впливам і зв'язкам впливи Ц.ради...» [Грушевський, 1989: 110].

М. Міхновський та його прихильники ставилися до Центральної Ради досить упереджено, про що пише у мемуарах М. Галаган: «Коли на початку квітня я відвідав полуботківський клуб, то був прикро вражений тим, що серед його «чільних людей і членів» панує якийсь неприємно-задиркуватий тон «військовиків» і слабо прихований настрій «фронди» супроти «цивільних» провідників українського національного руху» [Галаган, 2005: 139].

У першій половині квітня 1917 р. відбувся Український з'їзд Західного фронту. Захід проводився у Мінську, де було обрано Українську фронтову раду, яку очолив С. Петлюра. Цю подію М. Грушевський назвав справою «величезної ваги, що потім стала вирішуючим фактором української революції» [Грушевський, 1989: 113]. З цього моменту Центральна Рада долучалася до процесу об'єднання збройних українських сил, розуміючи важливість підтримки армії. Прискорив процес формування військової сили України полк Б. Хмельницького, який став першою масштабною українською військовою одиницею. У Центральної Ради була компромісна позиція по відношенню до вимог, що висувалися Тимчасовим урядом та українськими військовими. М. Грушевський у споминах досить негативно реагує на підтримку прагнень полуботківців створити першу українську частину: «Вони вчинили з сього велику справу, погрозу фронтові, обороні, революції й своєю різкою і нетактовною опозицією та погрозами заогнили справу» [Грушевський, 1989: 120]. В той же час професійний військовий, активний учасник національних змагань 1917 – 1921 рр. О. Удовиченко згадує про полуботківців в позитивному контексті, відзначаючи: «У самому Києві по весні 1917 року сформовано 1-й український піхотний полк імені Гетьмана Богдана Хмельницького. Сформовані українські частини, згуртовані національною дисципліною, незабаром придбали повагу серед російського командування на фронті; бо в той час, як частини з російських солдат часто-густо покидали самовільно фронт, їхнє місце в окопах займали дисципліновані невеликі українські частини» [Удовиченко, 1954: 5].

Будь-які спроби гальмувати процес формування першої військової частини були марними і сприяли зворотному ефекту, адже збори військових, з'їзди стали проводитися повсюдно [Смолій, 2011: 220]. Більшовики, за спогадами В. Кедровського, реагували на появу українського військового елемента негативно: «Успіхові української військової самоорганізації у великій мірі сприяло те негативне відношення до українського національного руху, яке виявили всі верстви московського суспільства й так званих «меншостей» на самій Україні» [Кедровський, 1967: 270]. Підтвердження цим словам знаходимо у спогадах Є. Бош [Бош, 1925: 125].

Військову проблему розглядали на засіданні Других загальних зборів Української Центральної Ради 23 квітня 1917 р., де була ухвалена пропозиція про формування Військової ради, яка мала входити в склад Центральної Ради. Військову раду мав обрати Всеукраїнський військовий з'їзд, який збиралися провести пізніше. Тому вирішення завдань, пов'язаних з військовими справами покладалося на плечі спеціальної військової комісії Центральної Ради, яку доповнювали представники військових формувань. Члени українського уряду хотіли, щоб такими питаннями займалася вища структура, тому було ухвалено рішення про утворення Тимчасового Українського військового генерального комітету, який мав співпрацювати з російським Генеральним штабом.

В травні 1917 р. відбувся перший Український військовий з'їзд, на якому стали зрозумілими настрої солдатів. Вони проявляли рішучість та радикальність поглядів, тому рішення про формування української національної армії було прийнято швидко та без

сперечань. Саме так у складі Центральної Ради утворився Український Генеральний військовий комітет (далі УГВК), який очолював С. Птелюра [Смолій, 2011: 221-222].

20 травня 1917 р. Центральна Рада відправила в Петроград делегацію, яка мала представити Тимчасовому уряду вимоги стосовно розбудови військової справи в Україні. Всі вони були сформульовані на Всеукраїнському військовому з'їзді. В. Винниченко в своїх спогадах описує реакцію Тимчасового уряду на прохання Центральної Ради: «В результаті такої політики військові часті почали самі робити переформування, самі стали давати собі назви. З'явилися полки імені різних гетьманів і українських діячів: «Полк Сагайдачного», «Полк Гонти», «Полк Дорошенка» і т.д. Ці полки, сформувавшись по своїй волі, діставши право буття самі від себе, вже до певної міри вважали себе самостійними, не підлеглими загальному розпорядку. Вони хотіли йти тільки в українські корпуси на фронт» [Винниченко, 1980: 197-198].

4 червня 1917 р. було проведено II Всеукраїнський військовий з'їзд, під час якого сформовано вимоги про затвердження Українського Генерального військового комітету командними ешелонами російської армії. Передбачалося, що саме цей осередок буде приймати рішення, які будуть виконувати всі українські військові формування в обов'язковому порядку. Окрім того, Український Генеральний військовий комітет мав розробити практичний план з питань українізації армії. Про те, як поставилися до цього делегати з'їзду, пише у споминах заступник голови УГВК В. Кедровський: «Ми повинні організуватися і далі утворювати свою військову силу, тримати її на фронті для оборони своїх границь. Але тільки для оборони й ні одного чоловіка в наступ!...будьмо сміливими й не біймося рішучих кроків, бо може настати й такий час, коли ми, всі переконані федералісти будемо приневолені змінити свою тактику та внести в наші програми новий пункт, пункт суверенності й незалежності України» [Кедровський, 1967: 128-129].

Однак важливо відмітити, що Український Генеральний військовий комітет віддзеркалював помірковану позицію ЦР і прагнув співпрацювати з командуванням російських військових формувань. На думку членів Центральної Ради, вони мають бути солідарними з політикою Тимчасового уряду з питань організації війська, тому брали на себе відповідальність за те, що справи залишалися невтішними. Про це згадує у споминах В. Кедровський: «Рахуючись із загальною тактикою Центральної Ради, Генеральний комітет у своїй роботі, крім кардинального завдання творення національної армії, йшов щиро до того, щоби допомогти всіма силами російському військовому командуванню в його тяжкій праці по збереженню, упорядкуванню й закріпленню фронту» [Кедровський, 1967: 188-189].

Говорячи про процес формування збройних сил, не можна не звернутися до спогадів того, хто втілював в життя ідею українізації військових угруповань – П. Скоропадського. З початку 1917 р. він очолював 34-й український армійський корпус, який не брав участі в національних змаганнях. П. Скоропадському були не близькі спрямування партій революційного характеру, як російських, так і українських. Його офіцерський світогляд базувався на тому, що першою справою має бути доведення війни до переможного фіналу. Однак була проблема, якою він опікувався в той момент – дисципліна та боєздатність військового корпусу, який був ввірений йому [Скоропадський, 1995: 35-43]. «У травні і червні я жодного разу не згадав про українство, якщо не брати до уваги, що на початку травня, як-то проїжджаючи в автомобілі зі штабу 16-го корпусу в Коломию, де стояв мій штаб, я підвіз по дорозі якогось солдата, який був призначений депутатом від українців на перший Військовий Український З'їзд. Цей солдат мене питав, як я дивлюсь на питання, чи потрібно тепер українцям виділятися з частин і утворювати окремі частини. Я йому відповів, що вважаю це згубним з точки зору пашів військової могутності, що переформування військових частин майже під вогнем противника останньому на руку, що таким чином ми тільки засмутимо остаточно нашу армію», – пише він [Скоропадський, 1995: 85-86].

П. Скоропадський намагався самостійно розібратися в проблемі та необхідності українізувати військові формування, тому в його спогадах описані його побоювання та сумніви: «...вважаю це небезпечним з погляду нашої військової сили і що переформування військових частин майже під вогнем ворога йому може послужити на користь, а нам може остаточно зруйнувати армію...» [Скоропадський, 1995: 85-86]. Для майбутнього гетьмана будь-яке питання, яке стосувалося збройних сил, було серйозним, адже він завжди піклувався про те, в якому стані знаходиться його корпус та солдати. Для того, щоб самостійно розібратися в ситуації, він вирушив до Києва, про що згадував у споминах: «...українці являють кращий елемент в бойовому відношенні, але не можу запліщувати очей на те, що українізація корпусу сполучена з великими труднощами. Останнє я особливо підкреслюю» [Скоропадський, 1995: 64].

В серпні 1917 р. П. Скоропадський отримав від Л. Корнілова наказ про українізацію корпусу, проте сумніви його не полишали. Не дивлячись на це, П. Скоропадський розпочав процес українізації, про що в спогадах зазначив, зафіксувавши в них свою розмову з головнокомандуючим: «Все це дрібниці, головне війна. Все, що в таку критичну хвилину може

посилити нашу міць, ми повинні брати. Що ж стосується Української Ради, згодом ми її з'ясуємо. Українізуйте корпус» [Скоропадський, 1995: 24]. З цього уривку стає зрозумілим, що П. Скоропадський дбав про боротьбу з німцями, тому, не дивлячись на те, що слова командуючого вдалися йому легковажними, він все одно почав процес українізації: «...особливо приємно те, що серед українського елементу не було озлоблених, незадоволених, розпропагандованих людей. Усі виглядали весело і хотіли працювати. Завзяті націоналісти і нічого більше» [Скоропадський, 1995: 71-72]. Таким чином корпус П. Скоропадського став 1-м Українським корпусом. Він складався з 60 тис. вояків, які були дисципліновані та якісно озброєні. Цей корпус був оборонною силою Києва в листопаді 1917 р. під час боротьби з більшовицькими військовими угрупованнями.

Загалом, зі спогадів П. Скоропадського, стає зрозумілим, що через його військовий досвід, він критично сприймав все, що стосувалося питань озброєння. За його записами у мемуарах, процес революціонізації армії може призвести до втрати боєздатності та дисциплінованості військових: «...мені прийшлося бути свідком звірячого поведіння наших революційних солдатів. Це були цілковиті звірі» [Скоропадський, 1995: 71].

Російське командування гальмувало процес українізації, хоча дало згоду на нього. Серед основних противників був А. Денікін. За спогадами В. Кедровського, було прийнято рішення, що: «українізацію необхідно провести тільки в тих частинах, де вона вже була розпочата, що ж стосується артилерії і допоміжних частин, то залишить все по – старому» [Кедровський, 1967: 212]. Члени російського командування намагалися уникнути заміну офіцерського складу в корпусах та дивізіях, які були вже українізованими. Про це В. Кедровський наводить у своїх мемуарах уривок із спогадів А. Лукомського: «Довелося багато морочити голову з питанням формування українських частин. Приїжджаючи до Ставки, Петлюра домагався дістати дозвіл на формування окремої Української Армії. В цій справі Тимчасовий уряд підтримав Ставку й було дозволено лише поступово українізувати декілька корпусів на Південно-Західному та Румунському фронтах, але ні в якому разі не переміщувати офіцерів» [Кедровський, 1967: 212].

Очільник Київського військового округу полковник К. Оберучев відкрито сприяв гальмуванню українізації військових частин. Він був яскравим противником цього процесу, тому що вважав, що це було не на часі: «...українізація війська, всупереч певним вказівкам міністра Керенського, велась без будь-якої моєї участі, шляхом часткових дозволів, які давались і даються то ставкою, то військовим міністром, і самотнім противником українізації, який стоїть поперек постанов інших представників урядової влади, і тому все незадоволення певних кіл, які керують українізацією, спрямоване проте мене. Саме з моєю особою, а не з російською урядовою владою пов'язані уяви про опір українізації і саме проти мене ведеться широка агітація» [Оберучев, 2012: 43].

Заважали процесу українізації внутрішні суперечки між членами Центральної Ради, сумнівні очолювача УГВК С. Петлюри та вищого командного складу. Про це писав у своїх мемуарах П. Скоропадський: «...круги з Центральної Ради не довіряють людям з вищого командного складу і думають спертися виключно на роботу в армії молодшого старшинства і отаманів-аматорів» [Скоропадський, 1995: 48]. Д. Дорошенко також свідчить про це: «У нас не вірили й не давали ходу генералові П. Скоропадському з його українізованим дуже добрим корпусом, а натомість головну команду віддали полковнику Капкану... Все це головні причини, на мою думку, що українізація війська ніяк не клеїлася, як не клеяться між собою сухі камінці, коли нема якогось зліплюючого цементу, і од «мільйону багнетів» залишився в один момент лише спомин» [Дорошенко, 1969: 187].

І. Мазепа у своїх спогадах пише про інші невдачі Центральної Ради в питаннях українізації військових частин: «На мій погляд, провідники Центральної Ради переоцінили успіхи українізації армії і не звернули належної уваги на національну свідомість формованих частин. Тому, коли запанували хаос і безладдя, українські війська дуже легко піддалися тим самим розкладовим впливам, що й армія російська» [Мазепа, 1950: 49]. В. Андрієвський, який був одним із засновників УПХД і відвертим критиком діяльності ЦР, погоджується з І. Мазепою, зазначаючи у мемуарах: «Українські війська, що приходили з фронту і мали наперед військовий вигляд, національний дух, скоро під впливом оточуючої атмосфери безладдя, нездібності до організації з центру й деморалізуючої агітації і самі деморалізувалися.[...] Природно, що боронити владу Центральної Ради було нікому: її найенергійніше боронили власне ті, кому це було офіційно заборонено і віднято всі засоби до того. Але деякі військові частини числилися «українськими», були українськими бодай зовні, і як слабкі вони були фактично, – поради побоювалися їх, бо справжньої сили й вони не мали за собою: тих розбишацьких банд, котрі були до їхньої диспозиції, вони не могли рахувати справжньою собі обороною, бо та оборона в кожний момент могла обернутися й проти них самих. У нас було кілька таких випадків» [Андрієвський, 1963: 32-33].

Члени Центральної Ради досить оптимістично оцінювали процес українізації. І. Мазепа в мемуарах використав цитату із споминів голови УГВК В. Кедровського, який пише, що до кінця літа 1917 р. українське військо було в декілька разів більшим за кількісним складом, тому могло сміливо ставати по всьому фронту, який проходив по території України: «На фронті було 27 українських дивізій, а всього було українізованих вояків коло 4 мільйонів» [Кедровський, 1967: 49].

В жовтні відбувся переворот, який сильно вплинув на процес державного будівництва в Україні. Він переріс в жакливу війну, в якій не було боєздатної армії в жодній зі сторін. Вагомою силою української сторони був 1-й корпус П. Скоропадського, яке називали ядром майбутньої армії, яка вже була майже готова до масштабу війни з більшовиками. Саме тому це військове формування прагнули знищити в першу чергу. Як зазначає П. Скоропадський у мемуарах: «надсилали агітаторів, не давали теплої одежі і примушували вояків два місяці, вже зимою, жити в непалених вагонах, не присилали ні кухонь, ні теплих чобіт, хоч склади в Києві були повні того добра..» [Скоропадський, 1995: 48]. Не дивлячись на всі складнощі, під час листопадового походу на Київ в 1917 р. 1-й Український Корпус зумів паралізувати сили більшовиків, щоб ті не захопили столицю. П. Скоропадський в споминах пише про те, що всі військові виконували його накази і з натхненням воювали із більшовиками: «Ми обеззброїли основну масу напливаючих з фронту частин, пропускаючи солдатів-великоросів на північ». Усі бої з більшовиками були успішними, корпус працював енергійно, і більшовики не мали ще тоді такої сильної організації» [Скоропадський, 1995: 48].

Також майбутній гетьман згадував про організацію Українського Вільного Козацтва, бо сам він був його отаманом. За його словами, це утворення базувалося на основі селянських власницьких кругів, які прагнули зберегти свою власність. Це був «здоровий рух», як його називає П. Скоропадський, національно-історичного характеру, який нагадував собою «галицькі січі» [Скоропадський, 1995: 48].

В цілому процес українізації військових частин завершився невдачею через те, як пишуть мемуаристи, що в країні панувала криза, а в керівництва держави не було чітко визначеної позиції.

Висновки. Отже, проаналізувавши мемуарну літературу, можемо засвідчити, що з початком революційних змагань українські військові почали активно створювати комітети, громади та клуби, які заклали основи для формування єдиного Українського фронту. В той же самий час лідери держави не мали чіткого уявлення про те, як має формуватися власний військовий корпус в Україні. У керівництва Центральної Ради були побоювання зіпсувати відносини з Тимчасовим урядом, між представниками українського революційного руху точилися суперечки стосовно необхідності створення військових одиниць. Окрім того, керівництво держави не довіряло представникам військового командування. Саме тому, на думку мемуаристів, український уряд так і не зумів організувати в Україні військову силу, яка б була спроможною чинити опір ворогу. Збройні формування, які вдалося сформувати, за оцінками авторів спогадів, були слабкими та хаотичними, їм не вистачало організованості та дисципліни. Більшовики в своїх мемуарах більше згадують про формування загонів червоної гвардії в селищах робітників на сході та півдні України.

Подяка. Висловлюємо щирі вдячність усім членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автори не отримали фінансової підтримки для дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

- Андріївський, В.** (1963). *З минулого (1917-ий рік на Полтавщині)*. Нью-Йорк. 157 с.
- Антонов-Овсеєнко, В. А.** (1924). *Записки о гражданской войне*: в 4 т. Том 1. М. Высший военный редакционный совет. 271 с. URL: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/10311-t-2-m-1924>.
- Бош, Е.** (1925). *Год борьбы*. М. Л. Гос. издат. 274 с. URL: <http://www.torrentino.com/torrents/744595>.
- Винниченко, В.** (1980). *Щоденник*. Т.1.1911–1920. Едмонтон – Нью-Йорк: Видання Канадського Інституту Українських Студій і Комісії УВАН у США для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка. 500 с.
- Грушевський, М.** (1912). *Ілюстрована історія України: Шоста тисяча*. Київ, Львів. Друкарня С. В. Кульженко. 556 с.
- Грушевський, М.** (1989). *Спомини*. Київ. № 9. С. 108–149.
- Галаган, М.** (2005). *З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.)*. 2005. 656 с.
- Деникин, А.** (1924). *Очерки русской смуты*. Т. 3. *Белое движение и борьба Добровольческой армии: Май-октябрь 1918 г.* Берлин: Слово. 271 с.
- Дорошенко, Д.** (1969). *Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920)*. Мюнхен, 1969. Ч. 2. 543 с.

- Кедровський, В.** (1967). *1917 рік*. Канада: «Вінніпег». 525 с.
- Мазепа, І.** (1950). *Україна в огні і бурі революції*. Мюнхен: Прометей. 210 с.
- Мельниченко, В.** (2017). Події Української революції 1917–1921 рр. на Черкащині в мемуарах державних і військових діячів. *Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки*. Вип. 1. С. 29–36.
- Оберучев, К. М.** (2012). *В дни революции: воспоминания участника великой русской революции 1917-го года*. М. Книга по Требованию. 155 с.
- Отт-Скоропадська О., Гай-Нижник П.** (1995). Павло Скоропадський: коротка хроніка життя (1873–1945). *Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918*. К.1995. С. 35–43.
- Панас, Н. Б.** (2017). Збройні сили періоду Української Центральної Ради у військово-теоретичній спадщині генерала Олександра Греківа. *Історико-культурна спадщина: проблеми збереження і популяризації: тези IV Міжнародної науково-практичної конференції, 21–22 квітня 2017 року*. Львів. С. 99–102.
- Скоропадський, П.** (1995). *Спогади*. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ; Філадельфія. 112 с.
- Смолій, А. В.** (ред.) (2011). *Нариси історії української революції 1917–1921 років* (кн.1). К.: НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України». 390 с.
- Солдатенко, В. Ф.** (1999). *Українська революція: Іст. нарис*. К.: Либідь. 975 с.
- Ткачук, П.** (2007). Еволюція поглядів М. Грушевського щодо процесу військового будівництва УНР. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Держава та армія»*. № 584. Львів. С. 89–93.
- Удовиченко, О.** (1954). *Україна у війні за державність: історія організації і бойових дій Українських збройних сил, 1917–1921*. Вінніпег: Микитюк. 176 с.

Anastasia B. Hridina

Vasyl Stus Donetsk National University
Postgraduate student (Ukraine)

Nadiya R. Temirova

Vasyl Stus Donetsk National University
Dr. (History), Professor

The Problem of Building the Armed Forces in the Memoirs of Contemporaries of the Ukrainian Revolution in 1917-1921.

Abstract. *The aim of the article is to analyze the memoirs of contemporaries and direct participants in the revolutionary events in 1917-1921. Attention is focused on the process of formation of the Ukrainian Armed Forces - the mainstay of the Ukrainian Central Council. The memoirs of active participants of the national Ukrainian movement - V. Vynnychenko, M. Hrushevsky, D. Doroshenko are taken as a basis. Memoirs of representatives of other camps of revolutionary competitions - the white movement of I. Mazepa, A. Denikin, the Bolshevik camp - E. Bosch, V. Atonov-Ovsienko were studied for a more objective coverage of the research topic. Memoirs are presented as book publications, thematic collections, author's biographies, magazine and newspaper publications. Materials of the State Archives of Donetsk region are also involved, which allow to present the peculiarities of the course of events in Donetsk region. **The methodological basis** of the study were general scientific methods of comparison and analysis. In preparation for publication, the leading methods were historical-comparative, synchronous and retrospective. The use of the mentioned scientific methods allowed to analyze the sources and draw conclusions about the scientific problem. **The scientific novelty** of the study is that the researcher attempted to analyze available memoirs on the formation of the Ukrainian armed forces - the mainstay of the Ukrainian Central Council. **Conclusions.** Memoirs show that, on the one hand, from the first days of the revolution, a spontaneous movement began among Ukrainian servicemen - the creation of Ukrainian committees, communities, clubs, tendencies to create Ukrainian military units, even the idea of creating a united Ukrainian front. On the other hand, the leaders of the Ukrainian revolution did not have a more or less clear idea of the attitude to the army, the prospect of creating their own armed forces. The Central Council could not determine its position on this issue for fear of spoiling relations with the Provisional Government. Disputes within the Ukrainian movement, in particular between M. Hrushevsky and M. Mikhnovsky, and distrust of representatives of the military command, in particular P. Skoropadsky, also affected this solution. The latter in his memoirs describes in detail the vicissitudes of the creation of the Ukrainian corps in the Russian army. In general, according to the authors of the memoirs, the Ukrainian government has failed to organize a real military force in Ukraine that could resist the enemy. All contemporaries assess the armed forces of Ukraine as weak, disorganized, chaotic. Most saw this as the fault of the Central Council, which failed to coordinate its actions properly and began an open conflict with the*

.....
Russian government. Memoirs of the Bolsheviks reflect the process of formation on the ground (mostly in cities and workers' settlements of eastern and southern Ukraine) units of the Red Guard from local workers.

Key words: memoirs, Ukrainian revolution, armed forces, Ukrainian Central Rada, Ukrainian military congress.

References:

- Andriivskiy, V.** (1963). *Z mynuloho (1917-yi rik na Poltavshchyni) [From the past (1917 in Poltava region)]*. Niu-York. 157 s. [in Russian].
- Antonov-Ovseenko, V. A.** (1924). *Zapiski o grazhdanskoj vojne: v 4 t. Tom 1. M. Vyisshiy voennyj redaktsionnyj sovet [Notes on the Civil War: Part I Volume 1. M. Higher Military Editorial Board]*. 271 s. URL: <http://elibrary.shpl.ru/ru/nodes/10311-t-2-m-1924> [in Russian].
- Bosh, E.** (1925). *God borby [Year of struggle]*. M. L. Gos. izdat.. 274 s. URL: <http://www.torrentino.com/torrents/744595> [in Russian].
- Vynnychenko, V.** (1980). *Shchodennyk. T.1.1911–1920 [Diary. T.1.1911–1920]*. Edmonton – Niu-York: Vydannia Kanadskoho Instytutu Ukrainykh Studii i Komisii UVAN u SSHa dlia vyvchennia i publikatsii spadshchyny Volodymyra Vynnychenka. 500 s. [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M.** (1912). *Iliustrovana istoriia Ukrainy: Shosta tysiacha [Illustrated History of Ukraine: Six Thousand]*. Kyiv, Lviv. Drukarnia S. V. Kulzhenko. 556 s. [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M.** (1989). *Spomyny [Memories]*. Kyiv. № 9. S. 108–149. [in Ukrainian].
- Galagan, M.** (2005). *Z moikh spomyniv (1880-ti – 1920 r.) [From my memories (1880s – 1920s)]*. 2005. 656 s. [in Ukrainian].
- Denikin, A.** (1924). *Ocherki russkoj smutyi. T. 3. Beloe dvizhenie i borba Dobrovolcheskoj armii: May-oktyabr 1918 g [Essays on Russian turmoil. T. z. White movement and the struggle of the Volunteer Army: May-October 1918]*. Berlin: Slovo. 271 s. [in Russian].
- Doroshenko, D.** (1969). *Moi spomyny pro nedavnie mynule (1914–1920) [My memories of the recent past (1914–1920)]*. Miunkhen, 1969. Ch.2. 543 s. [in Ukrainian].
- Kedrovskiy, V.** (1967). *1917 rik [1917 year]*. Kanada: «Vinnipeh». 525 s. [in Ukrainian].
- Mazepa, I.** (1950). *Ukraina v ohni i buri revoliutsii [Ukraine in the fire and storm of revolution]*. Miunkhen: Prometei. 210 s. [in Ukrainian].
- Melnychenko, V.** (2017). Podii Ukrainy revoliutsii 1917–1921 rr. na Cherkashchyni v memuarakh derzhavnykh i viiskovykh diiachiv [The events of the Ukrainian revolution of 1917–1921 in Cherkasy region in the memoirs of statesmen and activists]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya Istorychni nauky*. Vyp. 1. S. 29–36. [in Ukrainian].
- Oberuchev, K. M.** (2012). *V dny revoliutsyy: vospomynaniya uchastnyka velykoj russkoj revoliutsyy 1917-ho hoda [In the days of revolutions: memories of a participant in the great Russian revolutions of 1917]*. M. Knyha po Trebovaniyu. 155 s. [in Russian].
- Ott-Skoropadska O., Hai-Nyzhnyk P.** (1995). Pavlo Skoropadskiy: korotka khronika zhyttia (1873–1945). *Skoropadskiy P. Spohady. Kinets 1917 – hruden 1918 [Pavlo Skoropadsky: a short chronicle of life (1873–1945). Skoropadsky P. Memories. End of 1917 – December 1918]*. K.1995. S. 35–43. [in Ukrainian].
- Panas, N. B.** (2017). Zbroini syly periodu Ukrainy Tsentralnoi Rady u viiskovo-teoretychnii spadshchyni henerala Oleksandra Hrekiva [Armed Forces of the Ukrainian Central Rada Period in the Military-Theoretical Legacy of General Oleksandr Grekiv]. *Istoryko-kulturna spadshchyna: problemy zberezhenia i populiaryzatsii: tezy IV Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii, 21–22 kvitnia 2017 roku*. Lviv. S. 99–102. [in Ukrainian].
- Skoropadskiy, P.** (1995). *Spohady. Kinets 1917 – hruden 1918 [Memoirs. End of 1917 – December 1918]*. Kyiv; Filadelfiia. 112 s. [in Ukrainian].
- Smolii, A.V.** (red). (2011). *Narysy istorii ukrainy revoliutsii 1917–1921 rokiv (kn.1) [Essays on the history of the Ukrainian revolution of 1917–1921 (book 1)]*. K.: NVP «Vydavnytstvo «Naukova dumka» NAN Ukrainy». 390 s. [in Ukrainian].
- Soldatenko, V. F.** (1999). *Ukrainska revoliutsiia [The Ukrainian revolution]*: Ist. narys. K.: Lybid. 975 s. [in Ukrainian].
- Tkachuk, P.** (2007). Evoliutsiia pohliadiv M. Hrushevskoho shchodo protsesu viiskovoho budivnytstva UNR [Evolution of M. Hrushevsky's views on the process of military construction of the Ukrainian People's Republic]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik» «Derzhava ta armii»*. № 584. Lviv. S. 89–93. [in Ukrainian].
- Udovychenko, O.** (1954). *Ukraina u viini za derzhavnist: istoriia orhanizatsii i boiovykh dii Ukrainykh zbroinykh syl, 1917–1921 [Ukraine in the war for statehood: the history of organization and hostilities of the Ukrainian Armed Forces, 1917–1921]*. Vinnipeh: Mykytiuk. 176 s. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 24.04.2022 р.
Статтю рекомендовано до друку 30.05.2022 р.